

Maurits Nijs

De psychiater van morgen

Essay

Met een voorwoord van Arnon Grunberg

Boom

Ter nagedachtenis aan mijn vader, Emiel Victor Nys, diamantslijper, wiens nalatenschap mij doordrenkt met de diepgaande waarden van toewijding aan werk, meesterschap in ambacht en de essentie van kunst.

Ter nagedachtenis aan mijn moeder, Maria Theresia Catherina Van Tendeloo, een aanhoudende bron van onverschrokkenheid en inspiratie, die mij leerde om op cruciale momenten moedig te zijn en altijd op te komen voor degenen die kwetsbaar zijn.

*Psychiatrie is de meest humane wetenschap
van alle wetenschappen en de meest wetenschappelijke
van alle geesteswetenschappen. — Sir Martin Roth¹*

De psychiater van morgen

Essay

Maurits Nijs

Boom

©2025 Maurits Nijs, p/a Boom uitgevers Amsterdam
De Tijdstroom is een imprint van Koninklijke Boom uitgevers.

Uitgegeven door:
Boom uitgevers Amsterdam BV
Prinsengracht 747-751
1017 JX Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Auteursrecht ten aanzien van tekst- en datamining en machinelearning is nadrukkelijk voorbehouden.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 JO Besluit van 27 november 2002, Stb. 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher. No part of this publication may be reproduced in the context of text and data mining for any other purpose which is not expressly permitted by law without permission of the publisher.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten van de illustraties en de artikelen volgens wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Omslag: Michiel van Kleef, Schoon Ontwerp
Binnenwerk: Lyanne Tonk

ISBN 9789024471522
NUR 875

www.boom.nl

Inhoud

Voorwoord – Arnon Grunberg	11
Inleiding	23
1. PLEIDOOI VOOR EEN HUMANE EN BLOEIENDE PSYCHIATRIE	30
Inleiding	31
1. Terugkeer naar de essentie van de psychiatrie	32
2. Noodzaak van een medisch psychiatrische antropologie	35
3. De geboorte van de moderne psychiatrie	38
4. Het tegen beter weten in, vasthouden aan het paradigma van het neokraepelinianisme	42
5. Ook psychiaters martelen	61
6. Herstel van het sociale contract	71
7. Een rechtvaardige verdeling van het zorgaanbod en het beteugelen van de zorgkosten	76
8. Preventie	77
9. Nieuwe opvattingen over ziek zijn en gezond zijn	79
10. Klimaatverandering, verstedelijking, wantrouwen in de overheid, armoede, pollutie en duurzaamheid	81
11. Digitalisering van de zorg en inzet van artificiële intelligentie	83
12. Voorlopige conclusie	86

2. DE IDENTITEIT VAN DE PSYCHIATER VAN DE TOEKOMST	89
Inleiding	89
1. De kernidentiteit van een psychiater is die van psychotherapeut	90
2. De beoogde welwillendheid van het medische model: de refugiumfunctie	97
3. Het belang van psychiatrische diagnostiek	115
4. ‘Wij zijn ons lichaam’; het lichaam spreekt, het lichaam zwijgt	137
5. Voorlopige conclusie	144
3 ENKELE AMPELE NOTITIES VOOR EEN WIJSGERIGE PSYCHIATRISCHE ANTROPOLOGIE	147
Inleiding	147
1. Een antropologische premisse: de paradoxale structuur van de menselijke conditie	153
2. Een gezond en rijk leven	154
3. Voorlopige conclusie	184
Epiloog	189
Dankwoord	195
Over de auteur	197
Noten	199

1. Pleidooi voor een humane en bloeiende psychiatrie

Two centuries after the psychiatric profession first struggled to be born, the roots of most serious forms of mental disorder remain as enigmatic as ever.

— ANDREW SCULL³

Inleiding

De psychiatrie staat voor grote veranderingen. Niet alleen inhoudelijk. Ook de psychiatrische zorg zal in de toekomst anders worden georganiseerd en gefinancierd. In dit hoofdstuk schets ik de contouren van een noodzakelijke verbouwing. Ik probeer de psychiatrie terug te brengen tot haar essentie, met de toezegging haar complexiteit voor het voetlicht te brengen. Uitgangspunt is voorzichtig en aftastend de vraag stellen wat is een mens, om uiteindelijk te kunnen bepalen wat normaal en psychopathologisch is. Daarvoor heb ik een aantal onderwerpen onder handen genomen die ik fragmentarisch en met de nodige prudentie aan het papier heb durven toevertrouwen. Wel met steeds in het achterhoofd wat mijn aantekeningen zouden kunnen betekenen voor de beroepsidentiteit van de psychiater en voor de opleiding van toekomstig psychiaters.

Omdat de psychiatrie zich bezighoudt met het lenigen van ‘onnoemlijk’ psychisch leed, zal er naar een definitie van ‘onnoemlijk psychisch leed’⁴ moeten worden gezocht. Om te

beoordelen wat ‘onnoemlijk’ of ‘afwijkend’ is, hebben wij een opvatting nodig over wat normaal is. Ik moet jammer genoeg constateren dat de psychiatrie, sinds de jaren zestig van de vorige eeuw (in Nederland sinds Rümke⁵ en Carp⁶) elke antropologische opvatting uit haar vocabulaire heeft verbannen. Dat verklaart waarom bij afwezigheid van een duidelijk antropologisch kader en door manipulatie van buitenaf, door zakelijke belangen (farmaceutische firma’s⁷) en politiek administratieve belangen (uitroepen van het decennium van het brein), opzettelijk een ten onrechte vereenvoudigde en deterministische formulering van psychische aandoeningen, en behandelingen ervan, werd gepromoot en wordt gehanteerd. Omdat het neokraepelinianisme nog steeds het dominante paradigma is in de psychiatrie, zal ik het uitgebreid kritiseren.

De geschiedenis leert ons dat geen enkele andere medische discipline zo gevoelig is voor modes en hypes als de psychiatrie. Een toekomstige psychiatrie is het aan haar stand verplicht om zich te ontdoen van franjes en valse beloften. Het vraagt van psychiaters in spe een groter bewustzijn van de complexiteit van het leven en een dieper onderzoek naar de aard van het menselijk bestaan. Welke lessen we kunnen trekken uit de vele fouten uit het verleden, is mijn volgende onderwerp. Bescheidenheid is nodig om respect af te dwingen.

Ten slotte gaat de toekomst van de psychiatrie afhankelijk zijn van haar vermogen in te spelen op de vele uitdagingen van deze tijd in een snel veranderende wereld. De voornaamste uitdagingen waarvoor de psychiatrie komt te staan worden kort aangestipt.

1. Terugkeer naar de essentie van de psychiatrie

Het heeft mij altijd verbaasd dat psychiaters het nodig vinden om zich als medisch specialist⁸ te profileren. Je ziet dat geen enkel ander medisch specialisme ooit doet. Psychiaters wel, waarom?

Iets wat met een onomstotelijke vanzelfsprekendheid vaststaat, hoeft geen bevestiging. Maar iets wat betwistbaar is, maar waarover niet kan worden gesproken, kan alleen maar worden bezworen door obsessief en onbetwistbaar steeds dezelfde riedel voor het voetlicht te brengen: ‘de psychiatrie is een medisch specialisme’. Het is als hard zingen in het donker.

En dat betekent dat er iets met de psychiatrie aan de hand is^{9, 10, 11, 12}. Een psychiatrie die zich terugtrekt in het comfort van een rigide medische orthodoxie heeft wat te verbergen. De psychiatrie kan immers ontologisch¹³ geen medische discipline zijn, omdat ze de hele menselijke conditie raakt¹⁴. De psychiatrie is slechts een imperfect antwoord op alles wat ons mensen tot mensen maakt, wat moeilijk aan ons is, wat ons kwetsbaar maakt, onaf en sterfelijk. In al onze tekortkomingen in onze omgang met anderen, met onze overlevingsdrang, behoeften, lusten en losbandigheid, met onze onzekerheden en existentiële angsten, met haat- en jaloeziegevoelens en achterdocht, met macht en onmacht, grootheidsfantasieën, frustraties en opgelopen deuken, met tegenstrijdige idealen, met schuld en schaamte, met moeite met hechten en loslaten, met sociale uitsluiting, sociale ongelijkheid, discriminatie en stigmatisering toont de mensheid zich in haar naakte kwetsbaarheid van haar duistere kant. Het worstelen met eigen gebreken, eigen schuldigheid, en onvermogen is een voorwaarde van ons mens-zijn. Nietzsche spreekt van de mens als een ziek, ongedefinieerd en nog niet vastgesteld dier; Blaise Pascal beschouwde de mens als een zwak en trillend riet, een waterdruppel volstaat om hem te doden. De vergeten schrijver Manuel van Loggem (1919-1998) verwoordde het in een interview met Arnon Grunberg¹⁵ iets vrolijker: ‘Als mensen auto’s waren, dan waren zij al lang uit productie genomen wegens mankementen.’

Om het meest infame menselijk psychisch lijden enigszins te verzachten heeft de mensheid, in een van haar nobelste pogingen, de psychiatrie uitgevonden. Psychiatrie poogt een grens te trekken tussen gewoon menselijk lijden en immens menselijk lijden waar de rand van het menselijke is overschreven, en roept

op tot solidariteit met de lijdende lotgenoot¹⁶. Godgeklaagd lijden, dat is onze heilige plicht, kan worden gelenigd, en dat is het hoopvolle en kansrijke van de psychiatrie. Lijden dat bij het leven hoort, zullen we moeten accepteren. Het vraagt allereerst wel om een nadere studie van de fragiliteit van de menselijke natuur. Eerst moet de vraag worden beantwoord 'Qu'est-ce que l'homme? Wat is een mens?'¹⁷, vóór we een heldere definitie kunnen geven van de psychiatrie.

Gehoorzamend aan hun aard zijn katten tevreden met het leven dat hun is gegeven. Bij mensen daarentegen lijkt ontevredenheid met hun aard een inherent gegeven te zijn van diezelfde aard. Met voorspelbaar tragische en kluchtige gevolgen houdt het menselijke dier nooit op iets te zijn wat het niet is. Katten doen niet zoveel moeite. Een groot deel van het menselijk leven kenmerkt zich door een strijd om geluk. Bij katten daarentegen is geluk een vanzelfsprekende toestand, die alleen kan worden weggenomen wanneer hun welzijn ernstig wordt bedreigd.

Gezondheid mag dan voor andere dieren de natuurlijke toestand zijn, bij de mens is ziekte normaal. Een zekere chronische ongesteldheid is onderdeel van wat het betekent mens te zijn. Het is geen toeval dat iedere cultuur haar eigen versie van therapie kent. Tribale sjamanen en moderne psychotherapeuten voorzien in dezelfde behoeften en beoefenen hetzelfde vak.

Het is hoogst onwaarschijnlijk dat wij (mensen), die van alle ons omringende dingen de eigen aard kunnen vaststellen, doorgronden en definiëren, ooit in staat zullen zijn dit te doen met betrekking tot onszelf – het zou zoiets zijn als het springen over onze eigen schaduw.

De mens is het wezen dat niet past. Zijn verhouding met de bestaande verhoudingen is buiten verhouding. Voor hem klopt het om niet te kloppen.